

Eski Türk Edebiyatında Nevruz ve Nevruziye

DR. RAMAZAN SARIÇİÇEK

Giriş:

Yeni gün anlamına gelen nevruz, birçok toplumda, kıştan kurtulmanın, bahara kavuşmanın, ferahlık ve neşenin günü olarak kutlanır. *Nevruz*, güneşin koç burcuna girdiği gün olan Mart ayının 21. günüdür (Şemseddin Sami 1978: 1474-1475). *Burhan-ı Kati*'de iki ayrı güne bu ad verilmektedir. Bunlardan biri "*Nevruz-ı Âmm*", diğeri ise "*Nevrûz-ı Hâssa*"dır (*Burhan-ı Kati* 2000: 558).

1. Nevruz ile ilgili kavramlar:

1.1. *Nevruz-ı Âmm*: İran takvimine göre *Ferverdin* ayının ilk günü, 21 Mart'tır. Bu günde güneş *Koç Burcu*'na girer. Bu günle ilgili olarak; Allah'ın kâinatı ve *Âdem*'i bu günde yarattığına; bütün yıldızların yörüngelerinde bu burçtan başlayarak harekete geçtiklerine; Hz. *Âdem*'in çamuru bu gün karıldığına, cennetten bu gün dünyaya gönderildiğine, Hz. *Havva*'yla *Arafat*'ta bu gün buluştuğuna vb. inanılmaktadır

Başka bir söylentiye göre; İran hükümdarlarından *Cemşid*, bütün dünyayı dolaştıktan sonra *Azerbaycan*'a gelerek burayı beğenip yüksek bir yerde, gün doğusuna, mücevherle süslü bir taht kurdurmuş. Kendisi de mücevher işlemeli kaftanını ve kıymetli taşlarla süslü tacını giyip bu tahta oturmuş. Sabah olup güneş doğunca taht, taç ve kaftan şaşaalı bir ışık saçarak etrafı aydınlatmış. Daha önce böyle bir duruma şahit olmayan halk "*bu günde bir başkalık var*" diyerek bu güne "*yeni gün*" anlamında "*Nev-rûz*", *Cem*'e de, üzerindeki mücevherlerden etrafa ışık saçıldığı için "*ışık saçan Cem*" anlamında

“*Cemşîd*” demişler. Bu günden sonra da bu gün “*Nevruz*” olarak kutlanmaya başlanılmış (Mütercim Asım Ef. 2000: 558; Kutlu 1990: 47-48).

Aynı zamanda *Cem*, güneşin hareketi esasına dayanan güneş takvimini de kabul eden kişi olarak nevruzu yılın başlangıcı saymıştır (Pala 1989: 182).

Diğer bir söylentiye göre ise; *Cemşîd* avlanırken okunun bir kayaya çarpması ile çıkan kıvılcımlar kuru otları tutuşturmuş, böylece insanlar ateşi bulmuşlar ve o günü kutsal kabul etmişler (Kutlu 1990: 47).

Nevruz İranlıların büyük bayramı olarak bu gün de kutlanmaktadır.

1.2. *Nevruz-ı Hassa*: Miladi Mart'ın 28. günüdür. *Cemşîd* bugün tahta çıkmış, tebaasına kanun ve nizamlara riayeti, memurlarına halka adaletle muamele etmelerini ve o gün bayram yapmalarını emretmiştir (Onay 1992: 317-318). Ayrıca bu günü Tanrı'ya şükür ve ibadet günü olarak ilan etmiştir (Pala 1989: 182).

Bu iki *nevrüz* arasında herkesin dileği yerine getirilir, mahpuslar salıverilir, gece ve gündüz zevk ve safa edilirdi (Onay 1992: 317-318; Mütercim Asım Ef. 2000: 558).

230

Güneşin *Hamel* (Koç) burcuna girişi olan nevrüz, aynı zamanda *Şemsî takvime* göre senenin birinci günüdür, yani “*Yılbaşı*”dır. Geceyle gündüz de birbirine eşittir.

2. Osmanlılarda Nevruz ve Nevruziye:

Nevruz Osmanlı devrinde de savılı günlerden biri olarak kutlanmış şii-

Yine hekimler tarafından içinde anbar afyon mich aül bunusu tawen ka

Handwriting practice lines consisting of multiple horizontal lines for writing.

diyebilir, bu hadiseler de nevrusun tıbbi deniydi (Tevm. 1088: 224). Datalar

1983: 689).

Nevruzun zamanı olan günün Hamel burcuna gireceği saat müneccimler

tam olarak belirleyip takvimler de yazarlardı (Onay 1992: 317-318). Eğer *nevrusun* gelişi geceye rastlamışsa, o vakte kadar uyunmaz, tam saatinde *nevruziye* yenirdi. Yıldızlı kâğıt külahlarda, şişeler içinde şekerçi dükkânlarında, cami avlularındaki sergilerde satılan (Onay 1992: 317-318) *nevruziyeler* eczanelerde satılır, çok da rağbet görürdü. Üzerindeki etikette *hangi saatin hangi*

yenidir, dönem yenidir, sikkeler, fermanlar, beratlar da yeni olmak zorundadır. Eskiden padişah değişince imam, hatip gibi dinî görevlilerinin bile beratları yenilenirdi. Dolayısıyla zevk ve eğlence zamanı olan *nevrûz*da *rind*lerin, içki içmelerine izin veren, beratları da yenilenmiş oluyordu.

Nâilî bu beytinde hem *nevrûz*un olduğu zamanı açıklıyor, hem de *nevrûz*da içki içmenin serbest bırakıldığını hatırlatmış oluyor.

Zaten *nevrûz*la gelen bahar klasik şiirimizde zevk, eğlence ve iştret zamanıdır. Âcülde bu mevsimde bahçelere çıkar, gezet, eğlenirler. Aşağıdaki beyit

hem bu devrin *nevrûz*daki medce vakarından birinden bahsediyor, hem de bu

ten sonra, gecesiyle gündüzü bir olmuştur. Çünkü *nevruz*da gece ile gündüz eşit olur. Şair, sevgilisini gördükten sonra gözlerine uyku girmediğini söylerken *nevruz*da geceyle gündüzün eşit olduğu gerçeğinden hareket ediyor.

Divanında birçok *nevruz* vasfında gazeller bulunan *Râmî* de aşağıdaki beytinde *nevruz*da geceyle gündüzün eşit olduğunu ifade etmektedir:

Geldi burc-ı Hamele mibr-i felek itdi karâr

Mustakîm oldı yine dâ'ire-i leyl ü Nebâr Râmî (Divan 2001: 363)

Yine güzellik *nevruz*unda sevgilinin servi gibi boyunu ve gülen yüzünü gören âşıkların akılları başlarından gitmiştir:

Hüsn nev-rûzında 'uşşâkı mubayyer eyleyen

Râstı ol serv-i dil-cûnun gül-i bandânıdır Ahmed Paşa (Divan 1966: 43)

Nevruz, yeme, içme zamanıdır. İçki meclisleri kurulur eğlenceler düzenlenir. Belki de o yılki *nevruz* saati geceye denk gelmiştir. Âşıklar da beyaz yanklı sevgilinin mum gibi parlayan yanaklarının etrafında pervaneler gibi toplanmışlardır:

Macun ve *murabbâ*lardan yani terbiye görmüş, kaynatılıp kıvama getirilmiş sonra dondurulmuş tatlılardan ibaret olan *nevruz*yeler de ayrıca dağıtılırdı:

Yırtık hijriyemle ma'cum u murabbâ

Verir ota'fa nevruzünne-âcâ Sünbül-zâde Vehbi (Onay 1992: 318)

Nevruz için tabîb-i babâr etdi tebnîyet

Ma'cûn-ı kırmızı'7 yerine verd-i abmeri Sünbül-zade Vehbi (Onay 1992: 318)

Nevruz vakti müneccimler tarafından saati ve dakikasıyla tespit edilirdi:

Ey müneccim rub u zülfün göricek dil-berimin

Iyd-ı nev-rûza buluşmuş şeb-i yeldâ göresin Ahmed Paşa (Divan 1966: 270)

Sevgilinin yanağı parlaklık bakımından gündüze, saçları da siyahlığı bakımından geceye benzetilir. Nevruzda gece ile gündüz eşittir. Müneccim ise sevgilinin yanağının gün gibi parlaklığı karşısında uzun saçlarını görünce, “geceyle gündüzün eşit olduğu bu Nevruz Bayramı’nda bu uzun gece nereden karışmış” diyerek nevruz gününün zamanını tespit ederken şaşıracaktır, denilmektedir.

Bazen *nevruz*la mübarek gün ve geceler denk düşerdi. Böyle durumlar çifte bayram gibi algılanırdı:

Şeb-i Kadre işitdik geldiğin Nevruz-ı Sultânî

O şeb hem 'îd olup hem şekkeristân olduğun tıydık Şeyh Gâlip (Divan 1994: 344)

Nevruz ve Nevruzîye

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

Hâlbuki bu gün nevruzdur; adaletin icra edildiği gündür. Korkarım ki bülbüller gül dikenlerinden dolayı diyet isteyeceklerdir.” diyor. Yani güle olan aşkından dolayı göğsü parçalanan bülbül nevruzda adaletin uygulanması geleneğine dayanarak, akan kanının diyetini yani “kan parası”nı isteyecektir.

Nefî de devrin padişahı *Sultan II. Osman* (saltanatı: 1618-1622)’ı bir kasideinde överken, “zaman, senin adaletli devrinde övünerek ‘bu günler *bayram* ve *nevruz* zamanıdır’ der” diyerek, hükümdarın devrini adaletin uygulandığı zaman olarak inanılan, *nevruz* zamanına benzetir:

Devr-i adlinde mübâhât eyleyip der rûzgâr

Kim bu günler ‘ırd u nevrûz-ı zamânımdır’ benim Nefî (Divan 1993: 85)

.....

Sayf-ı nevrûz ediyor anda olan âb u havâ

Bulunur mu Karaağaç¹² gibi bir cây-ı safâ

Müberra'kandır kasırdan gerçi kim Ali Keşkül¹³

Fakat cây-ı safâdır, havzı vasî'dir, yeri makbûl Ali Emîrî (Güzel 1996:178)

3. Sonuç

Nevruz Türk toplumunun tarihinde çok büyük ve önemli bir yer almış, özellikle Osmanlı döneminde halkın her kesiminde yoğun bir şekilde kutlanmıştır. Hatta Osmanlının son zamanlarına kadar da devam etmiştir. *Nevruz*, insanların hoşça vakit geçirmeleri için bir vesile sayılmış, yeni bir yıla ağız tadıyla girme inancıyla kutlanmıştır. Devletin en üst tabakasından, şair ve ediplere ve hekimlere kadar herkesin içinde yer aldığı bu ve bunun gibi inanış ve törenler *toplumsal barışı, birlik ve beraberliği* kuvvetlendirici unsurlar olarak görülmelidir. Bu bakımdan böyle fırsatları toplum yararına olarak iyi değerlendirmek gerekir.

238

Kaynakça:

a) Divanlar:

Akkuş, Metin; *Nefî Divanı*, Akçağ yayınları, Ankara 1993.

Hamami, Erdal; *Râmî Dîvânı*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 2001.

İpekten, Haluk; *Nâ'îl-i Kadîm Divânı-Edisyon Kritik-*, MEB Basımevi, İstanbul 1970.

İsen, Mustafa-C. Kurnaz; *Şeybî Divanı*, Akçağ yayınları, Ankara 1990.

Kalkışım, Muhsin; *Şeyb Gâlib Dîvânı*, Akçağ yayınları, Ankara 1994.

Kaplan, Mahmut; *Neşâtî Divanı*, Akademi Kitabevi, İzmir 1996.

Küçük, Sabahattin; *Bâkî Dîvânı* (Tenkitli Basım), TDK yayınları, Ankara 1994.

M. Özmen; *Ahmed-i Dâ'î Divanı*, TDK yayınları, Ankara 2001, s. 55/19-34.

Tarlan, Ali Nihat; *Hayâlî Dîvânı*, Akçağ yayınları, Ankara 1992.

—; *Ahmed Paşa Dîvânı*, MEB Basımevi, İstanbul 1966.

—; *Necatî Beg Divanı*, Akçağ yayınları, Ankara 1992.

b) Kitaplar:

Alpaslan, Ali; *Kadı Burhaneddin Divanı'ndan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1977.

Çay, Abulhalûk; *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, Turan Kültür Vakfı yayınları, yedinci baskı, Ankara 1996.

12 "Karaağaç", eski Diyarbakır'da Hevsel bahçeleri içerisinde bir mesire yeridir.

13 Aslı "Âlî Köşkü" olmalıdır. Eski Diyarbakır'da şimdiki "Gazi Köşkü" nün arkasında bir yerdir. Bu yerler, genellikle mezarlıklara yakın yerler olarak dikkat çekmektedir. Zaten bu gibi törenler, her hâlde ibret alınsın diye olacak, daha çok mezarlık civarlarında düzenlenmiştir.

Güzel, Abdurrahman; "Türk Kültüründe Nevruz ve Millî Birlik-Berberlik", *Nevruz ve Renkler*, hzl. S. Tural-E. Kılıç, Atatürk Kültür Merkezi yayınları, Ankara 1996, s. 167-188.

Kurnaz, Cemal; *Hayali Bey Divanı'nın Tablîli*, MEB Basımevi, İstanbul 1996, s. 194, 491.

Musahipzade Celal; *Eski İstanbul Yaşayışı*, İletişim yayınları, İstanbul 1992, s.147.

c) Ansiklopedi maddeleri ve makaleler:

Kutlu, Mustafa; "Nevrûz", *TDEA*, C. 7, İstanbul 1990, s. 47-48.

Levy R.; "Nevrûz" mad., *İA*, C. 9, İstanbul 1988, s. 233-234.

Mütercim Âsım; *Barbân-ı Katı*, (hzl. Mürsel Öztürk, Derya Örs), TDK yayınları, Ankara 2000, "Nevrûz" mad., s. 558.

d) Sözlükler:

Muîn, Muhammed; *Ferbeng-i Fârisî*, C. IV, Tahran 1376.

Onay, Ahmet Talat; *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, TDK yayınları, Ankara 1992, s. 317.

Pakalın, M. Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.II, MEB yayınları, İstanbul 1983,

Pala, İskender; *Ansiklopedik Dîvân Şiir Sözlüğü I-II*, "Nevrûz" ve "Nevrûziye", Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1989, s. 389-390, s. 618-619.

Redhousse, Sir James W., A Turkish and English Lexicon; Librairie du Liban, New Impression, Beirut 1996.

Türkçe Sözlük; TDK yayınları, C. 2, Ankara 1988.

e) Elektronik kaynaklar:

Aşa, Hatice Emel; *Yeni Avrasya Dergisi*, Mart-Nisan 2000, (www.nevruz.gen.tr/adetler.html) Akmatiyev, Abdidacan; (www.akmb.gov.tr/ata/IV_nevruzyaz.html).

Yusuf Halaçoğlu; *Osmanlılarda Nevruz*, (www.nevruz.gen.tr/osmanli_nevruz.html)

f) Kısaltmalar:

bk.: Bakınız.

C.: Cilt.

hzl.: hazırlayan.

İA: İslâm Ansiklopedisi.

mad: Madde.

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı.

s.: sayfa.

TDEA: Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.

TDK: Türk Dil Kurumu.

g) Ekler:

Ulaşabildiğimiz basılmış divanlarda nevruz konulu şiirler ve yerleri aşağıda gösterilmiştir:

Akkuş, Metin; *Nefî Divanı*, Akçağ yayınları, Ankara 1993, s. 339-345.

Ertem, Rekin; *Şeyhülislâm Yahya Divanı*, Akçağ yayınları, Ankara 1995, s. 79-163.

Hamami, Erdal; *Râmî Dîvânı*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 2001, s. 363-391-399-422-569-584.

İpekten, Haluk; *Nâ'îlî-i Kadîm Divânı-Edisyon Kritik-*, MEB Basımevi, İstanbul 1970, s. 264-468.

İsen, Mustafa-C. Kurnaz; *Şeyhî Divanı*, Akçağ yayınları, Ankara 1990, s. 55.

Kaplan, Mahmut; *Neğâtî Divanı*, Akademi Kitabevi, İzmir 1996, s. 116-126.

Küçük, Sabahattin; *Bâkî Dîvânı* (Tenkipli Basım), TDK yayınları, Ankara 1994, s.106.

Üzgör, Tahir; *Fehim-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Atatürk Kültür Merkezi yayınları, Ankara 1991, s. 410.